Peter Hoppenbrouwers

De heilige en de haas: werelden van verschil in de dertiende eeuw

Universiteit Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

De heilige en de haas: werelden van verschil in de dertiende eeuw

Afscheidscollege van

Peter Hoppenbrouwers

hoogleraar Middeleeuwse geschiedenis aan het Instituut voor Geschiedenis
van de Universiteit Leiden

op 14 april 2022

Universiteit Leiden

In grote lijnen is het verhaal snel verteld. In de prille zomer van 1248 vertrok de Franse koning Lodewijk IX uit het Huis van de Capetingen op kruistocht naar het Midden-Oosten. Hij reisde van Parijs naar de monding van de Rhône waar hij scheep ging met een krijgsmacht van naar schatting 25.000 man. De kern bestond uit 2500 zwaar bewapende ridders. Er werd een lange tussenstop gemaakt op het eiland Cyprus. Daar bepaalden Lodewijk en zijn krijgsraad ook het uiteindelijke aanvalsdoel: niet Jeruzalem maar Egypte. De toenmalige sultan van Egypte, uit het Huis van de Ayyubieden, heerste immers over de heilige stad, dus leek het zinnig om eerst Cairo te bedwingen vooraleer op Palestina af te gaan, een gedachte die eerder al leidend was geweest tijdens de – mislukte - vijfde kruistocht (1218-1221). In de late lente van 1249 kwam het Franse kruisleger in de Nijldelta aan, waar het de versterkte havenstad Damietta vrijwel zonder slag of stoot innam. Besloten werd toen om vanaf daar langs een van de armen van de Nijldelta op te rukken richting Cairo. Maar het kruisleger liep zich op een paar dagmarsen van Damietta vast bij het fort van Mansourah. Na hevige strijd zagen de Fransen zich genoodzaakt om rechtsomkeert te maken en zich daarna over te geven. Duizenden strijders – ridders, schildknapen, voetknechten, kruisboogschutters - werden krijgsgevangen gemaakt, onder wie koning Lodewijk zelf. Nadat voor hem en zijn directe entourage een vrijkoopregeling was getroffen, week de koning uit naar wat restte van het kruisvaarderkoninkrijk Jeruzalem. Daar is hij vervolgens nog vier jaar gebleven met het dubbele doel om in Egypte zoveel mogelijk krijgsgevangenen vrij te kopen en een bijdrage te leveren aan de fortificatie van de paar kuststeden die nog in christelijke handen waren: Akko, Haifa, Caesarea, Jaffa en Sidon . Wat Lodewijk opmerkelijk genoeg niet deed, was de stad Jeruzalem als pelgrim bezoeken, hoewel de Syrische tak van de Ayyubieden, die toen over de stad heerste, de Franse koning met alle egards een vrijgeleide had aangeboden. Na lang beraad met zijn adviseurs had Lodewijk het aanbod afgeslagen. Hij wenste de heilige stad niet te betreden zolang die onder moslimgezag stond. In het voorjaar van 1254 aanvaardde Lodewijk dan toch de terugreis naar Frankrijk. Op 7 september werd hij door een enthousiaste menigte onthaald in Parijs, bijna precies zes jaar nadat hij uit Saint Denis was vertrokken.

De geschiedenis hangt soms van toeval aan elkaar, want zo ongeveer op hetzelfde moment waarop Lodewijk aankwam in Parijs, werd bijna 9000 kilometer verderop, op de Mongoolse steppe, het vertreksein gegeven voor nóg een militaire expeditie naar het Midden-Oosten, die eveneens bijna exact zes jaar zou duren. De leider was prins Hülegü, een kleinzoon van Djenghiz khan en een jongere broer van Möngke, die in 1250 na een bloedige machtsstrijd was erkend als *qaghan* of 'grote khan' van de Mongolen. Op een grote *quriltai* (zeg maar Rijksdag) in 1253 hadden Hülegü en zijn jongere broer Qubilay de opdracht gekregen om twee onvoltooid gebleven Mongoolse veroveringsprojecten tot een goed einde te brengen. Qubilay moest het Chinese keizerrijk van de Zuidelijke Song maar even gaan onderwerpen; Hülegü werd naar Centraal-Azië gedirigeerd. Na de grote veldtocht van Djenghiz khan naar Centraal-Azië in de jaren 1219-1221 was de Mongoolse macht stevig gevestigd tot aan de rivier de Oxus (tegenwoordig de Amudarya). Ten zuiden daarvan was dat minder het geval. De Mongolen waren vooral geïnteresseerd in de steppen in het noordwesten van Perzië, Oost-Anatolië en de zuidoostelijke Kaukasus, en daar hadden ze hun militaire inspanningen op geconcentreerd. Hun belangrijkste succes was de grote overwinning die generaal Baijchu in 1243 in de slag bij Köse Dag behaalde op de Rum Seldjoeken. Maar in de rest van Centraal-Azië ten zuiden van de Oxus was de Mongoolse macht nog dun gezaaid. Hülegü moest dat veranderen en ten minste twee hinderpalen opruimen, namelijk het kalifaat van de Abbasieden en de sekte van de Nizari Ismaili's, beter bekend als de assassijnen of 'hasjiejsdrinkers'. Door het bezit van tientallen burchten in Zuid-Khorasan, in de bergen ten zuiden van de Kaspische Zee en in het noorden van Syrië beheersten de Nizari's strategische delen van Noord-Perzië en Noord-Syrië, en vormden zo een soort staat-in-de-staat, enigszins vergelijkbaar met IS een jaar of tien geleden, maar dan sjiitisch.

Hülegü's expeditiemacht bij aanvang was ongeveer even groot als die van koning Lodewijk: 23.000 om 25.000 man. Net als Lodewijks kruistocht was ook Hülegü's expeditie tot in de puntjes voorbereid. Terwijl de logistieke problemen voor de kruisvaarders vooral in het transport over zee zaten, moest Hülegü's leger een enorme afstand over land overbruggen; meer dan 7000 kilometer scheidde de Mongoolse hoofdstad Qaraqorum van Bagdad. Het betekende dat op specifieke locaties op de steppen lang vooraf goede weidegronden moesten worden gereserveerd om de tienduizenden pony's van het doortrekkende leger – naar schatting drie per ruiter - op krachten te laten komen. Ook moesten de troepen op gezette tijden en plaatsen worden bevoorraad met meel en, niet te vergeten, wijn, want zeker Mongoolse aristocraten hielden wel van een feestje.

Om de logistieke problemen te halveren was besloten om het expeditieleger gefaseerd te laten vertrekken. Nog in 1253 vertrok eerst de voorhoede van 12.000 man, allemaal nomadische ruiters, onder aanvoering van Kitbuqa, een vertrouweling van wijlen Hülegü's vader Tolui. Hülegü zelf ging bijna een jaar later op pad, in het najaar van 1254, met één *tümen* of divisie van 10.000 ruiters plus enkele honderden Chinese artilleristen, gespecialiseerd in het monteren, demonteren en afschieten van zware belegeringswerktuigen. Anders dan de ruiters name zij hun gezinnen meteen mee. De ruiters mochten dat niet. Of hun gezinnen zich ooit nog bij hen zouden voegen, was op dat moment zeer onzeker.

Hülegü's troepenmacht bereikte de oevers van de Oxus in het najaar van 1255 en overwinterde in het noorden van Afghanistan. Aan het einde van de winter belegde Hülegü samen met Arghun Aqa, de gouverneur van Mongools Perzië *in statu nascendi*, in Sjeberghan een grote bijeenkomst voor alle onderhorige vorsten en lokale heren in Perzië en omstreken met het verzoek om extra troepen te leveren. Het resultaat was dat Hülegü's legermacht in de maanden erna aanzwol tot ca 50.000 man. Om een leger met een dergelijke omvang operationeel te kunnen houden, werd het bij Bistam opgesplitst in drie kolonnes die nu eens gezamenlijk dan weer gescheiden opereerden. Het oprollen van de Nizari Ismaili's was vervolgens een betrekkelijke peulenschil. Vaak door onderhandeling maar waar nodig met bruut geweld werd de klus nog voor het einde van 1256 geklaard, met als belangrijkste wapenfeiten de inname van de drie prominente Nizari-nesten Meymoon Diz, Alamut en Lambsar, waarbij bovendien de sekteleider, de nog jonge imam Rukn al-Din Khurshah levend in handen viel van de Mongolen.

In maart 1257 begon Hülegü aan zijn opmars naar Bagdad. Hij arriveerde er eind januari 1258 na een lange omweg over Tabriz om de zomerhitte van Mesopotamië te vermijden. Onderweg zwol de troepenmacht verder aan, onder andere met twee divisies uit Anatolië. Het is goed mogelijk dat de totale Mongoolse troepenmacht die zich voor Bagdad verzamelde 150.000 man telde. Tegen een dergelijke overmacht was ook een van de grootste steden op aarde niet opgewassen.[1] Bagdad viel al na een paar weken, waarna de Mongolen er een huiveringwekkende slachting aanrichtten.

Na Bagdad trok het Mongoolse leger noordwaarts, om de Syrische woestijn heen, naar de Eufraat om vandaaruit Syrië binnen te vallen. Het leidde tot de snelle onderwerping van Edessa en Aleppo. Maar daar kwam de klad in Hülegü's campagne omdat hij in Aleppo het bericht ontving van de dood van zijn broer Möngke, en toen spoorslags terug moest naar Mongolië om zich met de uitverkiezing van een nieuwe grote khan te bemoeien. Bij zijn vertrek liet hij zijn topgeneraal Kitbuqa achter met één divisie van 10.000 ruiters, met de opdracht om het Syrische offensief voort te zetten. Dat deed Kitbuqa voortvarend door Damascus in te nemen en zich daarna op Palestina te storten, waar hij zich zeer waarschijnlijk zonder veel moeite heeft meester gemaakt van Jeruzalem. Maar in september 1260 leed zijn restleger een zware nederlaag tegen de Mamlukken, de nieuwe heersers over Egypte, in de slag bij Ayn Jalut, de 'Bron van Goliath', niet ver van het Meer van Tiberias.

Zelfs een oppervlakkige vergelijking tussen wat twee 'koningen' die elk zes jaar op oorlogspad waren hadden bereikt, geeft een verbijsterende uitslag. Lodewijk IX en zijn ridders waren in Egypte verslagen en vernederd, en bakten in de vier jaar die ze daarna in het Heilige Land doorbrachten in offensieve zin niets voor elkaar. De hele zevende kruistocht was in die zin *much ado about nothing*, een complete mislukking. Vergelijk dat eens met de resultaten van de Mongoolse expeditie. Hülegü had nagenoeg alle vooraf afgesproken doelen bereikt. Hij had de Nizari Ismaili's in Perzië vernietigd, het kalifaat van de Abassieden op de knieën gekregen en de Mongoolse heerschappij over Anatolië en Azerbeidjan geconsolideerd. Daarmee legde Hülegü de basis voor alweer een nieuwe Mongoolse staat, het Il-khanaat, een enorm gebied dat de moderne staten Turkmenistan, Iran, Afghanistan, het westen van Pakistan, het niet-woestijnige deel van Irak, Azerbeidjan, Armenië, Georgië en het grootste deel van Aziatisch Turkije omvatte.[2] Dat was een resultaat waarmee je kon thuiskomen!

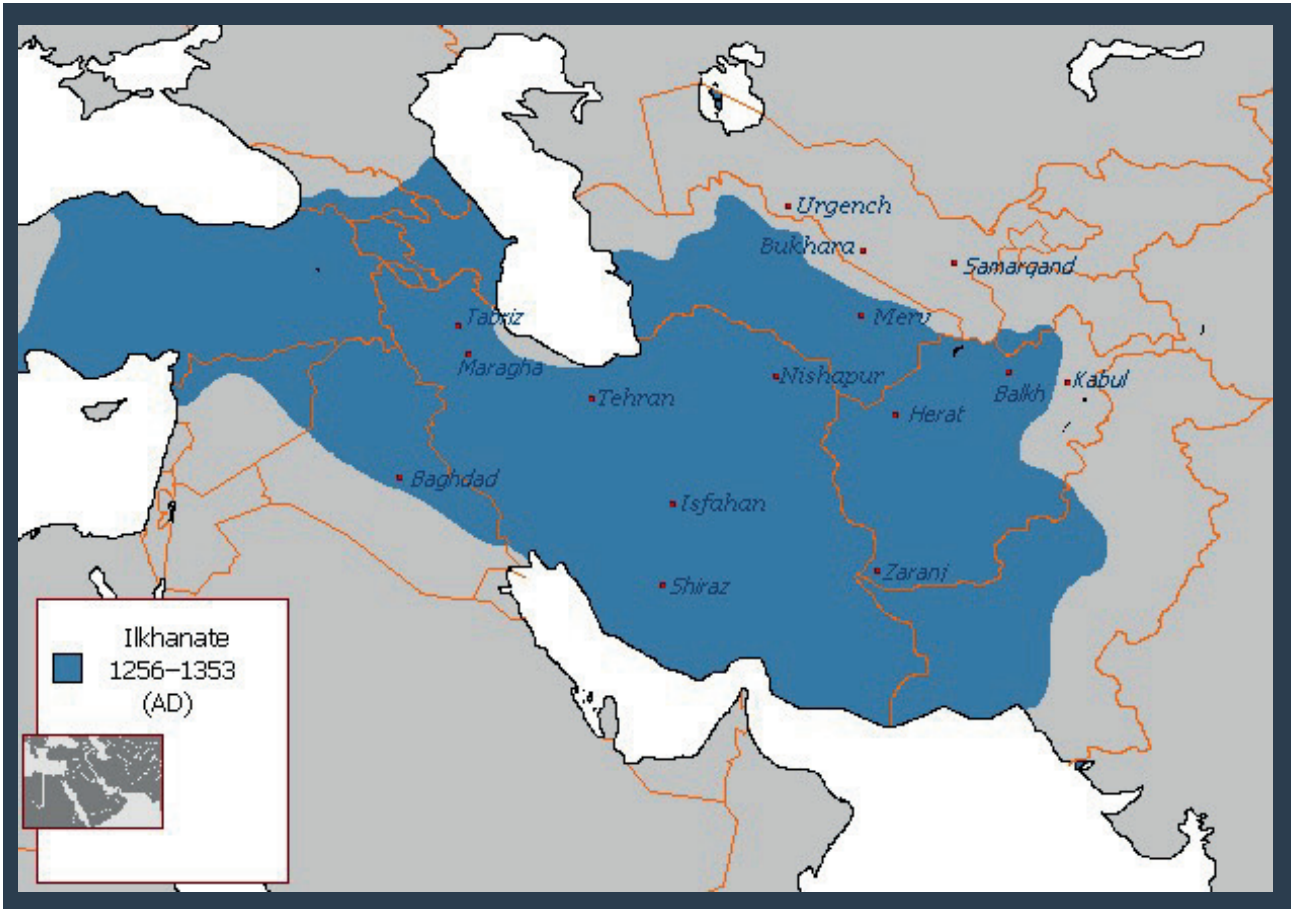

Kaart van het Il-khanaat. Bron: Wikipedia (Publiek domein)

De eerste vraag die dan opkomt is natuurlijk: hoe kunnen we dit verschil in uitkomst verklaren?

Het eerste en eenvoudigste antwoord is militair-historisch van aard. De Mongoolse oorlogvoering in de dertiende eeuw was gewoon superieur aan de westerse. Mongoolse legers waren opgebouwd uit standaard-gevechtseenheden met een duidelijke commandostructuur en een ijzeren discipline. Campagnes waren beter voorbereid en werden beter gecoördineerd. Tijdens operaties – ook grote veldslagen - waren communicatielijnen helder en werd veel aandacht besteed aan verkenning en beweeglijkheid. Mongoolse strijders – nomadische ruiters - waren goed getraind in slagveldtactiek en voorzien van zeer doeltreffende wapens. Ten slotte waren de Mongolen in korte tijd uitgegroeid tot meesters in belegeringsoorlogen. Hülegü's leger voerde *state of the art* belegeringstuig mee of kon dat ter plekke vervaardigen; mogelijk heeft het voor het eerst in de westerse geschiedenis buskruitgeschut ingezet. Geloof me, Hülegü zou meewarig het hoofd hebben geschud bij het gesukkel en gepruts van het Franse ridderleger dat bij Damietta en Mansourah vocht. Nog afgezien van de chaos, het vechten in kluitjes, het gebrek aan discipline, en het ontbreken van een duidelijke commandostructuur en efficiënte communicatie, was geen enkele strategische lering getrokken uit de mislukte vijfde kruistocht, die dertig jaar eerder ongeveer hetzelfde krijgsplan had gevolgd. Wat een puinhoop!

Daarnaast spreekt uit de expedities van Lodewijk IX en Hülegü een enorm verschil in ambitieniveau (en überhaupt in schaal van denken). Al die kruistochten naar het Heilige Land waaraan zoveel energie werd verspild tussen, pakweg, 1100 en 1300 hadden geen ander doel dan Jeruzalem en de omliggende heilige plaatsen in handen van de Roomse christenen te brengen. Na bijna twee eeuwen was dat niet gelukt. De Mongolen wilden gewoon de hele bekende wereld veroveren, en zijn daar in minder dan een eeuw een heel eind mee gekomen.

En toch lag aan de ambities van zowel Lodewijk als Hülegü een vergelijkbare heersersideologie ten grondslag, die ik zou willen aanduiden als theocratisch. Beiden waren er immers van overtuigd dat aan hun gezag een goddelijk mandaat ten grondslag lag. Het grote verschil zat echter in de aard van de opdracht die beide heersers 'van boven' hadden gekregen. Voor de Mongolen had Tengri, het Eeuwige Uitspansel, aan Djenghiz khan en zijn dynastie – bekend als 'het Gouden Huis' (*altan urugh* in het Mongools) – de opdracht gegeven om de hele wereld aan hun gezag te onderwerpen. Daartoe had Tengri voor hen als collectief *qut* beschikt, dat wil zeggen, een gunstig fortuin. De essentie van de goddelijke missie aan christelijke vorsten, zoals te vinden in talrijke middeleeuwse vorstenspiegels, is veel meer te omschrijven in termen van christelijke en antieke deugden als rechtschapenheid, rechtvaardigheid, matigheid, wijsheid, protectie en dienstbaarheid.

Dit essentiële verschil komt scherp naar voren in hun titulatuur: Lodewijk IX werd graag *rex christianissimus*, genoemd, 'de meest christelijke koning', Hülegü *shah i-jahan*: 'koning van de wereld'. Maar het zit eveneens in de sporadische diplomatieke contacten tussen de Mongolen en vorsten in het Westen, en dan met name de Franse koning en de paus, in deze periode.[3] De kern van de Mongoolse boodschap aan het Westen is steeds: onderwerpt u aan de voorbestemde heersers over de wereld; die van de westerse boodschap aan de Mongolen: bekeert u tot enige ware geloof. Dat creëert niet meteen een vruchtbare bodem voor toenadering.

Hetzelfde contrast zit ook in de eigentijdse verslagen van beide veldtochten, die, zoals gezegd, beide een religieus grondmotief hadden. Maar alleen Lodewijks kruistocht wordt door eigentijdse christelijke bronnen beschreven in termen van dienst aan God, persoonlijke boetedoening en reiniging van zonden, niet alleen voor de koning maar voor alle individuele deelnemende strijders. Bovendien had Lodewijk soortgelijke waarden van

toepassing verklaard op zijn ambtenaren, van hoog tot laag. In 1247, kort vóór zijn afreis naar Egypte liet de koning een grote enquête houden naar het gedrag van alle koninklijke ambtenaren en een paar maanden na zijn terugkeer kondigde hij de *Grande Ordonnance* af. Ook die richtte zich eerst en vooral op het ambtelijke handelen én de morele gedragingen van de koninklijken baljuwen en seneschalken, en alles wat daaronder zat; pas daarna ook op andere destijds spelende kwesties, zoals de strijd tegen woeker en ketterij. Dit waren allemaal zaken die volkomen vreemd waren aan Mongoolse heerserspraktijken.

Nu ben ik de eerste om toe te geven dat het contrast hier te scherp is aangezet. Van christelijke zijde waren de religieuze en ethische waarden die ten grondslag lagen aan ideaal koningschap altijd aangelengd met seculiere, feodale en ridderlijke deugden, zoals loyaliteit en dienstbaarheid, strijdlust en dapperheid. Mongoolse heersers van hun kant kregen van hun Chinese en Perzische topambtenaren te horen dat om aan de macht en in de gunst van Tengri te blijven zij hun ongebreidelde heerszucht en gewelddadigheid beter konden intomen met meer verheven ethische waarden. Uiteraard moest dat in omfloerste bewoordingen gebeuren. Ter illustratie een uitgebreid citaat van wat Aladin Ata Malik Juwayni (1226-1283), telg uit een Perzisch ambtenarengeslacht, die Hülegü persoonlijk goed kende en hem samen met zijn broer jarenlang op hoge bestuursposten diende, de grote khan Möngke, 'heer van de zeven *klimata*' (vrij vertaald: 'heer van zeven tijdzones') toewenste bij diens troonsbestijging:

> 'wanneer het de glorieuze en verheven Tengri begeert om één van zijn dienaren tot leidsman te maken en hem de kroon van een koning en het diadeem van een soeverein op het hoofd te zetten, zodat door zijn rechtschapenheid en rechtvaardigheid de desolate wereld weer tot bloei zal komen en het lot van de bewoners van het kwart-deel van de aarde dat bewoonbaar is zal opbloeien bij het uitstorten van zijn grenzeloze mededogen, dan zal om te beginnen de aard van "Hem die zielen schiep vóór lichamen" het wezen van die uitverkoren man versieren met een borduursel van zegening en zijn ziel verlichten met het licht van een wijs oordeel, en verder zal Tengri, wanneer hij zal afdalen van de pieken van het universum naar de diep eronder gelegen aarde, het geweten van die man leggen aan de borst van de voedster genaamd voorkomendheid & ernst, zodat hij [nl. die man] wordt geïnspireerd tot rechtvaardig handelen en tot openhartig spreken, en zijn doen en laten worden ingetoomd door het bit van verstandigheid, zodat hij stap voor stap, dag voor dag de ladder van grootheid zal bestijgen en uur voor uur door de Goede Fortuin en de Voorspoed zal worden geïnstrueerd.'[4]

Interessant genoeg zag dezelfde Juwayni Hülegü's expeditie naar Centraal-Azië óók als een heilige oorlog in islamitische zin, als *jihad*, niet tegen de moslims natuurlijk – Juwayni was een rechtgeaarde soenniet – maar tegen de ketterse sekte van de Nizari Ismaili's.[5] Niet toevallig houdt zijn geschiedwerk op met de dood van de sekteleider imam Rukn al-Din Khurshah. Over het vervolg van de expeditie, en dan met name de inname van Bagdad en de executie van de laatste kalief der Abbasieden, al-Musta'sim, zweeg hij liever als soenniet – al helemaal omdat Hülegü hem in 1259 had aangesteld tot gouverneur van Bagdad en Irak.

Het voeren van een door god gewilde, heilige oorlog werkte op termijn voor Lodewijk echter heel anders uit dan voor Hülegü. Onmiddellijk na zijn dood voor Tunis in 1270, tijdens zijn tweede, eveneens volledig mislukte kruistocht, werd Lodewijk door verschillende belangengroepen ge*framed* als een heilige en dat resulteerde in 1297 ook in een formele heiligverklaring door de paus. In de zorgvuldige constructie van Lodewijks heiligheid kwam de nadruk steeds meer te liggen op Lodewijks invulling van het *imitatio Christi*-ideaal, deels direct en deels indirect, via het na-leven van Sint Franciscus van Assisi. Met andere woorden, precies die deugden die van Lodewijk een letterlijke navolger van Christus maakten en die niet per se aan de Franse ridderaristocratie van zijn tijd kleefden, herschiepen

de persoon van Lodewijk in een soort *typus Christi ex post*: nederigheid, vrijgevigheid tegenover de armen, soberheid, wijsheid, terughoudendheid in wereldse geneugten. Maar ook de vernederingen, de zelfopoffering en het lijden in gevangenschap tijdens zijn eerste kruistocht met als kers op de taart een onzalige dood tijdens de tweede droegen bij aan dit Christus-imago.

En hoewel Lodewijk IX bij lange na niet de enige koning in de middeleeuwen was die heilig werd verklaard, maakte dat stempel juist van hem de belichaming van een nieuw christelijk-feodaal heersersideaal. Lodewijk werd vanaf dat moment als voorbeeld voorgehouden aan alle vorsten in christelijke wereld, al straalde zijn heilige status natuurlijk in eerste instantie af op het Huis van de Capetingen.

Hülegü bereikte die status nooit. Het geloof in Tengri kende geen heiligen en de Mongoolse heerserscultus was geheel gericht op de persoon van zijn grootvader, Djenghiz khan. Het was trouwens de grote khan Möngke, Hülegü's broer, die de Djenghiz-cultus heeft vormgegeven. Dit gebeurde in het kader van een ingrijpende herziening van de ideologie van het hemels mandaat. Die kwam erop neer dat voortaan een duidelijk hiërarchisch verschil werd gemaakt tussen de positie van grote khan, zijn drie wettige broers, en de overige leden van het Gouden Huis. Met andere woorden, voortaan werd Möngke's *qut* als groter beschouwd dan dat van zijn broers, en hun qut groter dan dat van de overige leden van het Gouden Huis. Hülegü had deze boodschap goed begrepen en legde zich neer bij zijn degradatie in de pikorde om te voorkomen dat, in de even bloemrijke als dreigende woorden van Juwayni, de 'dienaren van de grote khan als evenzoveel engelen des doods aan de deur zouden kloppen'.[6] Na Möngke's dood in 1259 profiteerde Hülegü echter enorm van de langdurige en bloedige successiestrijd die losbarstte tussen zijn broers Qubilay en Ariq-Böke. In die fase werd de autonomie van de deelkhanaten die buiten de strijd bleven – de Gouden Horde op de westelijke steppen, en het Il-khanaat – alleen maar groter, en de winnaar van de strijd, Qubilay khan, heeft dat verder ook maar zo gelaten.

Dat verklaart waarom Hülegü's kleinzoon, de il-khan Arghun (1284-1291), zijn heerschappij wél weer kon optuigen als een direct door Tengri zelf gesanctioneerde autocratie, vooral bedoeld als tegenwicht tegen de nog altijd machtige Mongoolse krijgeraristocratie in zijn landen.

Deze verschillende posities van Lodewijk IX en Hülegü in de heerserscultus van hun tijd brengen mij op de persoonlijkheden van mijn twee hoofdrolspelers, die nagenoeg leeftijdgenoten waren (1214-1270 om 1215-1265). Is daar met contemporaine bronnen iets over te zeggen?

Om te beginnen is alleen van Hülegü een fysieke beschrijving uit de tijd zelf overgeleverd en wel in een kort memo van de hand van Sarim al-Din Özbeg, een mamluk van de Ayyubiedenprins al-Malik al Shafra. Sarim ontmoette Hülegü in Aleppo en beschreef hem als 'gedrongen van gestalte, met een hele platte neus, een breed gezicht, een harde stem en ogen die mededogen uitstraalden.'[7] We kunnen die beschrijving vergelijken met de beeltenis van Hülegü op een van de munten die hij in Perzië liet slaan.

Munt van Hülegü met beeldenaar van Hülegü.
Bron: Mongoliancoins.com

Oordeel zelf maar, of beeld en beschrijving op elkaar passen. Een ander munttype heeft een minstens zo intrigerende beeldenaar, namelijk een rennende haas. Ik heb me lang afgevraagd waarom Hülegü zich nou per se wilde identificeren met een haas en wat dat over zijn persoonlijkheid zou kunnen zeggen.

Het feit dat de haas een typisch steppedier is, leek mij niet voldoende – waarom dan geen wolf, panter, arend of paard, dieren die veel prominenter aanwezig zijn in cultusobjecten en sieraden van steppenomaden? Ik denk het antwoord gevonden te hebben in het Mongoolse woord voor haas: *tuulai* of *tolai*. Dat lijkt verdacht veel op Tūlī (Tolui), de naam van Hülegü's vader. De haas-beeldenaar was door Hülegü dus wellicht bedoeld als eerbewijs aan zijn vader.

Munt van Hülegü met beeldenaar van haas. Bron: Altaycoins.

Van de uiterlijke verschijning van Lodewijk IX kennen we gek genoeg geen eigentijdse beschrijvingen, zelfs niet in *Het leven van de Heilige Lodewijk* van Jan van Joinville (1224/25-1317), die Lodewijk zeer goed kende en jarenlang in zijn directe nabijheid verkeerde. We moeten het doen met een hogelijk geïdealiseerd portret dat 'ter lezing dan wel om te gebruiken in een preek' werd geschreven na Lodewijks heiligverklaring in 1297. Het tekent het beeld van de Perfecte Man: lang, knap, goed geproportioneerd, met een rond hoofd (is mooi!), een serene blik in een engelachtig gezicht, glanzende ogen als van een duif, vroeg-grijs (teken van wijsheid!).[8] Maar, heeft de beschrijver er ten overvloede aan toegevoegd: het gaat uiteindelijk niet om iemands uiterlijk maar om zijn innerlijke gesteldheid. Tja.

Uit Joinville's biografie kunnen we wél het een en ander destilleren over Lodewijks karakter. In het meest interessante deel – het middendeel, tevens het omvangrijkste deel, dat over de wederwaardigheden tijdens de zevende kruistocht gaat - beschrijft Joinville Lodewijk als een dappere man, die het heetst van de strijd niet schuwde, maar vooral ook als iemand die edelmoedig, joviaal (zij het met mate) en verstandig was, altijd bereid om te luisteren naar goed advies; ook als iemand die diplomatiek was en daarbij goed kon omgaan met kritiek. Maar bovenal schetst Joinville de koning als een man van daden, bepaald niet het type dat plannen maakte en het dan daarbij liet. Kortom: Lodewijk was het type persoon waarop een modern headhuntersbedrijf zou azen. Dat zou dan minder gecharmeerd zijn van Lodewijks religieus-fundamentalistische kant – wat zou een consultancybedrijf in onze tijd aanmoeten met iemand die god en Jezus te pas en te onpas erbij sleept, geestelijken voortdurend laat mee-adviseren, geen been ziet in vechtende bisschoppen en zich bij tijd en wijle een rabiate antisemiet toont?

De persoonlijkheid van Hülegü is een stuk moeilijker te peilen. Het geschiedwerk van ooggetuige Juwayni is véél minder direct en openhartig dan Joinville's biografie. Wat Juwayni precies bedoelt te zeggen, is al te vaak bedolven onder lawines van topoi, citaten en onbegrijpelijke toespelingen. Alleen wanneer hij Hülegü introduceert is hij kort en duidelijk: 'Prins Hülegü staat bekend om zijn kracht en waardigheid, zijn oplettendheid en behoedzaamheid, om de machtige bescherming die hij biedt, en om een eergevoel dat hem vaak tot afgunst drijft.'[9] Verder prijst hij Hülegü om zijn grootmoedigheid en vriendelijkheid. Een tijdgenoot van Juwayni, Grigory Bar Hebraeus (1226-1286), een bisschop in de Syrisch Orthodoxe Kerk, die eveneens goed geïnformeerd was en Hülegü mogelijk ook wel eens persoonlijk heeft ontmoet, gaf vooral hoog op van Hülegü's openlijke sympathie voor de christenen en haat tegen de moslims. Hieruit spreekt op het eerste oog vooringenomenheid, maar wat Bar Hebraeus beweerde, wordt door verschillende zaken bevestigd. In een brief die Hülegü in 1262 aan Lodewijk IX zond, liet hij zich inderdaad pro-christelijk en anti-islamitisch uit. Daarnaast was Hülegü's favoriete vrouw in die tijd een christin; over haar zo dadelijk meer. Op haar voorspraak zouden alle christenen in Bagdad

na de Mongoolse inname zijn gespaard. Ten slotte circuleerden er in het Midden-Oosten broodje-aap verhalen over Hülegü's openlijke afkeer van de islam. Een ervan luidde dat Hülegü elk jaar 2000 varkens liet verdelen over de steden in Syrië en Irak met de strikte opdracht om die elke shabbath met zeep schoon te schrobben en ze elke avond te trakteren op amandelen en dadels. Wie daarna weigerde om het zwijnenvlees te eten, werd ter plekke onthoofd.[10]

Christenen mogen hierom hebben gelachen, de werkelijkheid was, zoals meestal bij de Mongolen, een stuk grimmiger, want ook onder christenen werden, wanneer dat zo uitkwam, uitzinnige bloedbaden aangericht. Die ambiguïteit in het gedrag van de Mongolen gold zeker ook voor de persoon van Hülegü. Uit alles wat we van hem weten was hij een man met twee gezichten. Van de ene kant kon hij, wanneer het moest of gewoon wanneer hem dat zinde, meedogenloos en extreem wreed zijn, van de andere kant toonde hij zich in de dagelijkse omgang relaxed, mededogend en cultureel en intellectueel geïnteresseerd. Die onvoorspelbaarheid maakte van Hülegü toch een beetje een griezel.

Wat Hülegü's culturele interesse betreft, vertelt Juwayni dat de il-khan genereus had bijgedragen aan de wederopbouw van een Afghaanse stad die de Mongolen eerder hadden verwoest, gewoon omdat Hülegü 'belangstelling voor en plezier in restauratiewerk had'. Die curieuze hobby – restaureren wat je eerst zelf hebt kapotgemaakt - brengt mij bij mijn voorlaatste ijkpunt om de culturele verschillen tussen de werelden van Lodewijk de Heilige en Hülegü khan te 'meten': gebouwen. Lodewijk IX en Hülegü waren aantoonbaar, direct of indirect, betrokken bij tal van bouwprojecten, maar van beiden is ook een overduidelijk 'favoriet gebouw' bekend. Maar wat was de aard en functie daarvan? Het favoriete gebouw van koning Lodewijk was zonder enige twijfel de Sainte Chapelle, de kerk met twee etages die Lodewijk aan het koninklijke paleis op het Île de la Cité liet bouwen als schitterende monumentale schrijn voor de passierelieken die hij had weten te verwerven: Christus' doornenkroon en een fragment van het 'ware kruis'.

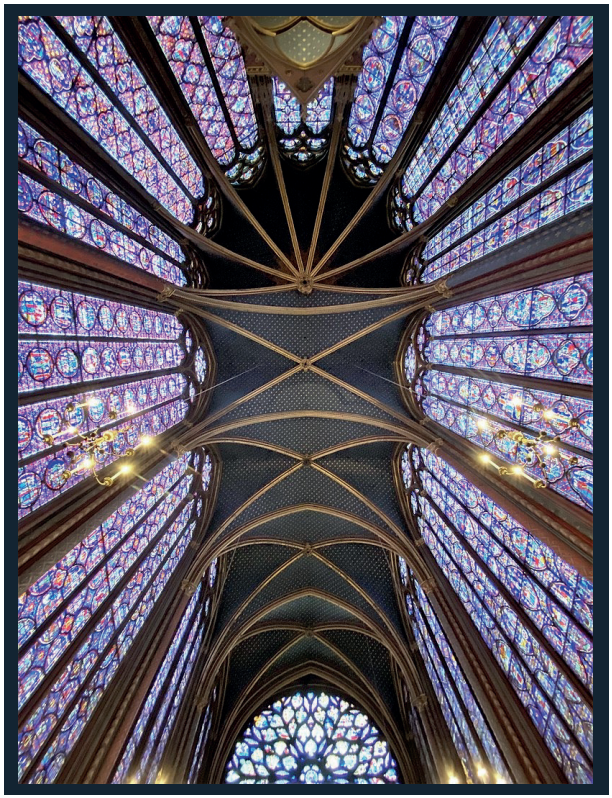

De Sainte Chapelle, plafond van de bovenkerk.
Bron: Wikimedia Commons. Foto: Cmcmcm1

De translatie van deze relieken naar het hart van Lodewijks koninkrijk had van Frankrijk als het ware – ik citeer Le Goff – 'een nieuw Heilig Land' gemaakt, iets waar het zogenaamd heilige Roomse Rijk van de duivelse keizer Frederik II niet tegenop kon.[11] In de bovenkerk is meer dan 600 vierkante meter gekleurd glas-in-lood verwerkt. Het gaf de bezoekers de illusie dat ze het hemelse paradijs hadden betreden, terwijl de centrale boodschap van wat in het glaswerk was afgebeeld over de weg daarnaartoe ging: een weg van boetedoening en verlossing, en op die weg ging de koning – de Franse koning Lodewijk – voorop. Niet voor

niets werd de Sainte Chapelle luttele weken voor Lodewijks vertrek naar het Heilige Land officieel ingewijd. Bij die gelegenheid hield de pauselijke legaat Odo van Châteauroux, die de koning zou vergezellen op zijn kruistocht, een preek waarin hij Lodewijk vergeleek met Joshua, de krijgshaftige metgezel van Mozes en de veroveraar van het beloofde land Kanaän.

Wat niet goed te begrijpen is, is dat Lodewijks gebeente in 1270, overgebracht uit Tunis, niet is bijgezet in de Sainte Chapelle. Hier wogen familietradities kennelijk zwaarder, want Lodewijks graftombe kreeg een plaats in de abdijkerk van Saint Denis te midden van die van talrijke voorgangers. Zelfs het schrijn met zijn ingewanden, uit het lichaam verwijderd en apart bewaard, kwam niet in de Sainte Chapelle terecht. Het werd door Lodewijks broer Karel van Anjou meegenomen naar Sicilië om daar tentoongesteld te worden in de prachtige dom van Monreale. Vooral Lodewijks kleinzoon koning Filips IV de Schone (1285-1314) heeft zich ervoor beijverd om het gebeente van zijn heilige grootvader alsnog over te brengen naar de Sainte Chapelle, maar dat resulteerde, na veel getouwtrek met de monniken van Saint Denis, die een lucratieve attractie dreigden te verliezen, uiteindelijk slechts in de translatie van een deel van de schedel. In de eeuwen erna zouden fragmenten van het gebeente ten geschenke worden gegeven aan diverse Europese vorsten, maar het grootste deel van Lodewijks fysieke resten, inclusief zijn hart, zou Saint Denis niet meer verlaten.[12]

Hülegü's *signature building* was van een andere aard maar niet minder bijzonder, namelijk het Rasadkhaneh, de sterrenwacht die hij liet bouwen bij het paleizencomplex in zijn favoriete zomerverblijfplaat Maragheh - voluit Khariyat-i-Maragheh ('de dorpen van de weidegronden') – iets ten zuiden van de Noord-Iraanse stad Tabriz.

Reconstructie van het Rasadkhaneh bij Maragheh. Bron: Wikimapia.org (Publiek domein)

Net als veel van zijn tijdgenoten was Hülegü geobsedeerd door astrologie.[13] Hij leefde in de sterke overtuiging dat ieders lot werd bepaald door de sterren. Omdat goede astrologen de stand van de sterren in de toekomst met grote zekerheid konden voorspellen, bestond het idee dat ze mensen daarmee ook inzicht konden geven in wat de toekomst voor hen in petto had en hen konden adviseren op welke momenten ze belangrijke zaken het beste konden doen, of juist beter konden laten. Welnu, Hülegü wenste met het oog op optimale astrologische bijstand te kunnen beschikken over het beste sterrenobservatorium denkbaar, dat vervolgens ook geconstrueerd én geleid diende te worden door de beste sterrenkundige van zijn tijd. Over wie dat was bestond onder tijdgenoten geen twijfel: dat was khwaja ('de hooggeleerde', zouden wij zeggen) Nasir al-Din Tusi, de 'sultan der filosofen', zoals hij in zijn eigen tijd werd genoemd.[14] Van khwaja Tusi zijn ongeveer 60 traktaten bekend die het hele toenmalige wetenschappelijke kennisspectrum bestrijken: wiskunde, astronomie, logica, natuurfilosofie, metafysica, theologie en ethica, maar ook meer praktische zaken als het Mongoolse belastingsysteem en praktische waarzeggerij.

Het toeval wilde dat khwaja Tusi zich tijdens Hülegü's aanval op Noord-Perzië ophield in de Nizari-burchten Meymoon Diz en Alamut, dat over een indrukwekkende bibliotheek zou hebben beschikt. Hülegü wist dat en gaf zijn aanvalstroepen de uitdrukkelijke opdracht om geen haar op Tusi's hoofd te krenken en hem onverwijld bij de tent van Hülegü af te leveren. Zo geschiedde en khwaja Tusi werd per direct een belangrijke adviseur van de il-khan, ook al verdachten orthodoxe soennieten hem van sjiitische sympathieën en beschuldigden ze hem van hypocrisie. Hülegü trok zich van die verdenkingen niets aan en belastte Tusi met de bouw van de nieuwe sterrenwacht in Maragheh. Toen die klaar was, verzamelde de khwaja uit alle windstreken vermaarde wiskundigen en astrologen om hem te assisteren in het doen van waarnemingen; we kennen de namen van Muaiyid al-Din Urdi uit Damascus, Fakhr al-Din Khilati uit Tbilisi, Fakhr al-Din Maraghi uit Mosul en Najm al-Din Dabiran uit Qazvin; maar ook die van de Chinees Fao Munji en van een vermaarde schaakkampioen uit Shiraz, Qutb al-Din.[15] Dat het bezitten van astronomische kennis onder Hülegü's bewind het verschil tussen leven en dood kon betekenen, vertelt een anekdote in Bar Hebraeus over de executie van een aantal pro-Mamlukse aristocraten in het noorden van Syrië. Toen een van hen aan de beurt was om onthoofd te worden, redde hij zijn leven door uit te roepen 'ik ben een sterrenkundige en heb kennis van de bewegingen van de hemellichamen'.[16]

De wetenschappelijke resultaten van de inspanningen van khwaja Tusi en zijn team waren verbluffend. Ze werden in 1272 vastgelegd in een reeks van tabellen, de *Zij al-Ilkhani*, letterlijk 'de sterren van de il-khan'. Ze corrigeerden de astronomische observaties van de grote Ptolemaios op vele punten en sorteerden daardoor voor op het revolutionaire werk van Copernicus – die Tusi's tabellen zeker gebruikte.

Opnieuw, werelden van verschil dus. Wie in de Sainte Chapelle de blik omhoog richtte werd gefêteerd op een perfecte illusie van de sterrenhemel, en onderging een haast mystieke ervaring. Wie dat in het Rasadkhaneh deed, aanschouwde de ontzagwekkende onmetelijkheid van de kosmos direct en werd uitgenodigd om daar met een onderzoekende geest in te turen. Het laatste ijkpunt in mijn interculturele vergelijking, en meteen een belangrijke lakmoesproef voor 'beschaving' – althans dat vinden wij – betreft de positie van de vrouw. In concreto: hoe was de relatie van onze twee hoofdpersonen met de belangrijkste vrouwen in hun eigen leven: hun moeders en hun echtgenotes?

Om met de moeders te beginnen, het toeval wil dat beiden zeer capabele, maar tegelijk ook bijzonder dominante moeders hadden. Die van Lodewijk IX, Blanche van Kastilië, trad gedurende zijn minderjarigheid enige jaren op als voogdes, tevens 'regentes' van het koninkrijk. Ze kreeg van Lodewijks biograaf Geoffroy van Beaulieu het twijfelachtige compliment opgespeld een *tota virago* te zijn (lelijk vertaald als 'een echt

manwijf') omdat ze, aldus Geoffroy, 'op natuurlijke wijze aan haar geest en aan haar vrouwelijke sekse het hart van een man toevoegde.'[17] Hoe dan ook staat vast dat er een zeer sterke band tussen Blanche en haar zoon bestond, al slaat Jacques Le Goff naar mijn idee op hol door die band 'unique dans les annales de la France' te noemen, 'un amour entre un roi et sa mère' die zó sterk was dat men van 'coroyauté' ('samen-koningschap') zou moeten spreken.[18] Dat is zeker overdreven. Met zijn beslissing om op kruistocht te gaan, ging Lodewijk bijvoorbeeld uitdrukkelijk in tegen de wil van zijn moeder in.

Blanche overleed in november 1252, toen Lodewijk in Sidon verbleef. Dankzij Joinville weten we hoezeer Lodewijk toen overmand werd door droefenis, maar de tranen van diens eega Margaretha van Provence vond Joinville maar krokodillentranen, want was de vrouw die Margaretha het meest haatte nu niet dood? Joinville zou Joinville niet zijn geweest als hij deze op het eerste oog ongepaste opmerking niet had laten volgen door een paar vileine anekdotes over de ziekelijke bemoeizucht van de overleden koningin-moeder. In het kasteel van Pontoise, waar Lodewijk graag verbleef, had zijn eega een slaapkamer pal onder die van hemzelf, zodat ze via een verbindingstrap bij elkaar konden komen zonder dat iemand hen zag. Bedienden hadden de opdracht om beide echtelieden via klopsignalen te waarschuwen als Blanche eraan kwam, zodat zowel haar zoon als haar schoondochter zich op zijn dan wel haar eigen kamer bevond als de koningin-moeder binnenstormde. Met gusto laat Joinville deze anekdote volgen door een nog ergere. Toen Margaretha eens na de zoveelste bevalling zowat aan het doodbloeden was, had Blanche *sans gêne* de kraamkamer betreden en haar diep-bezorgde zoon – die daar dus wél was – mee naar buiten getrokken onder de woorden: 'meekomen jij, jij hebt hier niets te zoeken'.[19] Waarna Margaretha het had uitgeschreeuwd om daarna het bewustzijn te verliezen. Lodewijk had zich daarop van zijn moeder losgerukt en was de kamer weer ingegaan. Geen wonder dat de koningin haar schoonmoeder niet kon luchten of zien.

Wat een loeder Blanche van Kastilië ook geweest moge zijn, ze werd in alles overtroefd door Hülegü's moeder, Sorqoqtani beki. Zij was een nichtje van Toghril, ong khan van de Kereyid, een van de grote stamverbanden op de Mongoolse steppe die door Djenghiz khan was onderworpen. Bij die onderwerping waren de Kereyid-prinsessen verdeeld onder de harems van twee van Djenghiz' zoons. Sorqoqtani en haar jongere nicht Doquz waren als 'hoofdvrouwen' aan Tolui gegeven, hun zus Begtütmish ging als hoofdvrouw naar Jochi. Deze zusterband zou van eminent belang blijken te zijn toen in het interbellum na de dood van de grote khan Güyük in 1248 een coalitie annex samenzwering werd gesmeed tussen de nazaten van Jochi en die van Tolui tegen de dynastieke lijn van wijlen Güyük. Volgens meeste moderne specialisten waren de twee belangrijkste complotteurs Jochi's zoon Batu en Tolui's eega, Sorqoqtani. Sorqoqtani stak haar nek toen héél ver uit, want actieve deelname aan de grimmige Mongoolse successieoorlogen was levensgevaarlijk, zeker voor vrouwen. Van de lugubere executies van hooggeplaatste vrouwen die bij dit soort conflicten aan de verkeerde kant eindigden, zal ik jullie de details besparen, anders lust niemand dadelijk de borrelhapjes nog.

Op geen enkel punt liepen de werelden van Lodewijk IX en Hülegü zó ver uit elkaar als dat van hun echtgenotes. Lodewijk IX leefde als vrome christen strikt monogaam en trouwde in zijn hele leven ook maar één keer. Al op jonge leeftijd was hij uitgehuwelijkt aan de 7 jaar jongere Margaretha van Provence (1221-1295). Toen ze in 1234 in de echt traden, was hij 20 en zij 13. Het echtpaar kreeg elf kinderen, waarvan er drie werden geboren tijdens de kruistocht.

Vergelijk dat met Hülegü, van wie vijf of zes hoofdvrouwen en negen of tien concubines bekend zijn – van één vrouw is de status onduidelijk. Van hen had hij, bij elkaar opgeteld, 22 kinderen van wie we de namen kennen; per vrouw dus gemiddeld veel minder dan Lodewijk, die zijn ene vrouw toch meer als wandelende baarmoeder beschouwde. Hülegü's hoofd-

vrouwen voerden elk de titel *khatun* (zeg maar 'khan's vrouw' of 'koningin') en elk had de beschikking over een eigen *orda* ('horde'; tentenkamp), waardoor hun autonomie, en soms ook hun politieke invloed, aanzienlijk groter waren dan die van Margaretha van Provence.
Het hebben van een harem betekende niet meteen dat de bezitter willekeurig vrouwen verzamelde. Zeker alle hoofdvrouwen, maar waarschijnlijk ook veel concubines van Djenghizide khans waren zorgvuldig geselecteerd, *hand-picked*; allemaal met het doel om banden te smeden met de belangrijkste aristocratische Huizen uit verschillende Mongoolse stammen. Zo was Doquz khatun, de eerste van de twee hoofdvrouwen die Hülegü op zijn expeditie naar het Westen vergezelden, zoals gezegd, een nicht van Hülegü's moeder Sorqoqtani en de weduwe van zijn vader Tolui. Na Tolui's dood had hij met haar een zogenaamd leviraatshuwelijk gesloten – wat heel gebruikelijk was in de steppewereld – ondanks het feit dat zij zeker 10 jaar ouder was dan hij. De andere hoofdvrouw die meeging naar het Westen, Öljei khatun was een jongere zus van een andere hoofdvrouw van Hülegü, Güyük; zij waren beiden afkomstig uit de Mongoolse Oirat-stam.

Doquz khatun was tijdens en na de tocht naar Perzië de belangrijkste metgezellin van Hülegü. Ze deed ook mee aan politieke beraadslagingen en zat bij ceremoniële bijeenkomsten altijd naast haar man. Het feit dat ze het christelijke geloof aanhing, deerde Hülegü kennelijk niet. Het grote probleem met Doquz was dat ze Hülegü geen kinderen had gebaard en daartoe ook niet meer in staat was ten tijde van de expeditie naar het Westen, want ze was toen zeker de 50 al gepasseerd. Doquz heeft langs twee wegen geprobeerd hier iets aan te doen, vooral met het doel om haar macht zo lang mogelijk te kunnen behouden. Ten eerste smeerde ze Hülegü naaste vrouwelijke verwanten als nieuwe mogelijke partners aan, eerst een zus en later een nichtje. Het laatste is gelukt, want dat nichtje, Tuqitani, werd aangenomen als officiële concubine, al leidde dat evenmin tot nageslacht. Ten tweede heeft ze geprobeerd om

Hülegü en Doquz khatun naast elkaar gezeten. Miniatuur in een handschrift van de wereldgeschiedenis van Rashid al-Din Hamadani. [Perzisch manuscript 14de eeuw]. Bron: Wikipedia (Publiek Domain).

samen met Hülegü een zoon te adopteren. Dat blijkt uit een van twee kanten bevestigd verhaal over een jong Ayyubiedenprinsje dat zich namens zijn vader in Hülegü's horde in Azerbeidjan aan het Mongoolse gezag kwam onderwerpen. Tijdens de audiëntie vroeg Doquz, die naast haar man zat, aan het knaapje: 'jongetje, wil jij niet hier blijven? Ik heb zelf geen kind en deze oude man hier naast mij gaat er ook geen meer bij mij maken' – doelende op haar eigen gevorderde leeftijd, niet op Hülegü's viriliteit. Het prinsje moest hier toch even nadenken en antwoordde toen: 'ik wil liever terug naar mama en papa'. Na enig onderling gekonkelefoes lieten ze hem gaan en hij kon het lang daarna allemaal nog navertellen ook.[20]

Wie weet heeft Hülegü na zijn dood iets van de schade kunnen inhalen. De eerste il-khan overleed in 1265, op vijftigjarige leeftijd. Bronnen vertellen dat hij is bijgezet in een praalgraf volgestouwd met onvoorstelbare schatten. Het moet zich bevinden op een eiland in het Urmia zoutmeer in het uiterste noordwesten van Iran, maar het is nooit gevonden en wacht dus op zijn Howard Carter. Die zal dan niet alleen de sarcofaag van Hülegü vinden maar ook het gebeente van zes jonge meis-

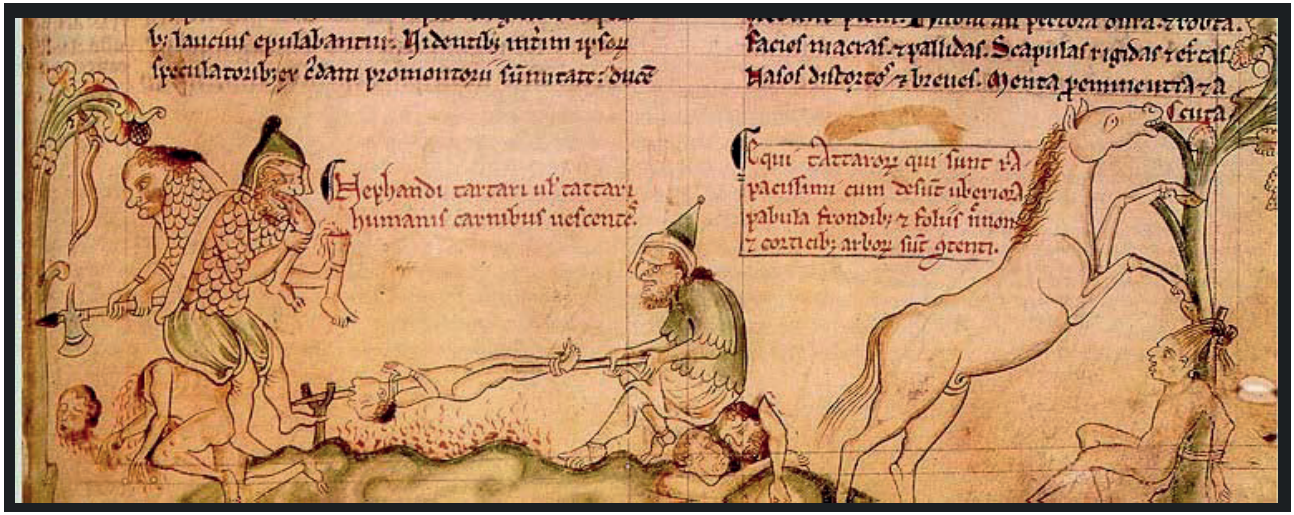

Pentekeningen van de monnik Matthew Paris bij de passage over de Mongolen in zijn bijdrage aan de wereldkroniek van de abdij van St Albans. [Autograaf, ca. 1260]. Bron: Wikimedia Commons (Publiek domein).

jes van grote schoonheid, die de il-khan 'mochten' vergezellen naar het paradijs.

Zowaar lijk ik nu af te stevenen op de ongemakkelijke conclusie dat de Mongolen ook naar de maatstaven van de tijd inderdaad *au fond* 'barbaren' waren, en dat de barbarenclichés uit die tijd meer dan een kern van waarheid bevatten. Neem de beroemde tekening die de Engelse monnik Matthew Paris (ca. 1200-1259) maakte bij zijn uitvoerige beschrijving van de Mongoleninvallen in de kloosterkroniek van Saint Albans. Ze wordt in tal van handboeken opgevoerd als hét schoolvoorbeeld van een barbaren-cliché dat berustte op een compleet gebrek aan kennis en zo de voedingsbodem werd van onredelijke angst, afschuw en haat jegens de onbekende 'Ander', in dit geval de Mongolen. Het vervelende is alleen dat wat we zien – rare mannetjes die mensen onthoofden, mensenvlees eten en een gevangene laten doodtrappen door een paard – evenzoveel gruwelijke Mongoolse praktijken zijn (als we kannibalisme vervangen door het brengen van mensenoffers) die door heel verschillende bronnen uit de tijd zelf, en heus niet alleen christelijke, zijn geattesteerd.

Maar hieruit concluderen dat 'wij', Europeanen, ook toen al beter en beschaafder waren dan 'zij uit het Oosten', zou heel onvoorzichtig zijn. We zouden dan de 200 katharen die in 1244 op gezag van Lodewijk IX voor de burcht van Montségur op de brandstapel werden gezet wel erg gemakkelijk wegstrepen tegen de zes schone maagden die bij het graf van Hülegü werden geofferd. Zo simpel ligt het dus allemaal niet. De gedachte achter het soort interculturele historische vergelijkingen waarvan ik vanmiddag een proeve heb gegeven, is juist om diepgewortelde vooroordelen te ontmaskeren, begrip voor 'het andere' te kweken en het arrogante Europese perspectief te 'provincialiseren'. Dus: door de werelden van verschil tussen het Frankrijk van Lodewijk de Heilige en het Mongoolse Rijk van Hülegü op elkaar te betrekken kunnen we ze in hun 'verschillendheid'

beter leren begrijpen. Wie goed heeft opgelet zal tussen de regels van mijn betoog eveneens hebben beluisterd dat ik vind dat we ook weer niet moeten doorslaan in cultuurrelativisme. Zo vind ik dat bij een vergelijking van verschillende culturen in het verleden ook hun eigen vermogen tot het relativeren (of 'begrijpen') van culturele verschillen nadrukkelijk het object van onderzoek zou moeten zijn. Nu geef ik meteen toen: als er iets aan mijn betoog ontbrak, was het precies dat aspect. Maar we moeten altijd een reden hebben om nog weer méér te willen onderzoeken, nietwaar, dus hier ga ik aan werken!

Ik heb gezegd.

Beknopte beredeneerde bibliografie

Voor de persoon en het koningschap van Lodewijk IX raadpleegde ik de biografieën van Jean Richard, *Saint Louis, roi d'une France féodale, soutien de la Terre Sainte* (Parijs: Fayard, 1983) en Jacques Le Goff, *Saint Louis* (Paris: Gallimard, 1996); in de annotatie wordt verwezen naar de paginering in de Folio Histoire (pocket)-editie van Le Goffs boek. Over de 'constructie' van Lodewijks heiligheid: M. Cecilia Gaposchkin, *The Making of Saint Louis. Kingship, Sanctity, and Crusade in the Later Middle Ages* (Ithaca NY/Londen: Cornell UP, 2008). Over *imitatio Christi* als vast onderdeel van het door de Kerk gepropageerde kruistochtideaal, zie Mikka Tamminen, *Crusade Preaching and the Ideal Crusader* (Turnhout: Brepols, 2018). Over de zevende kruistocht in het bijzonder, Caroline Smith, *Crusading in the Age of Joinville* (London/New York: Routledge, 2016; orig. 2006) en de uitvoerige selectie van vertaalde bronnen met goede toelichtingen in Peter Jackson, *The Seventh Crusade, 1244-1254* (London/New York: Routledge, 2016 [orig. 2009]). Caroline Smith maakte ook de meest recente Engelse vertaling van *Het leven van de Heilige Lodewijk* van Jan van Joinville voor de Penguin Classics-reeks: *Joinville and Villehardouin, Chronicles of the Crusades* (London etc. 2008).

Hülegü's expeditie naar Centraal-Azië en het Midden-Oosten is gereconstrueerd door John Masson Smith Jr., 'Hülegü Moves West: High Living and Heartbreak on the Road to Baghdad', in Linda Komaroff (ed.), *Beyond the Legacy of Genghis Khan* (Leiden/Boston: Brill, 2006) 111-134. Voor de bredere context: Peter Jackson, *The Mongols and the Islamic World. From Conquest to Conversion* (New Haven/London: Yale UP, 2017). Een korte biografie van Hülegü geeft Reuven Amitai: lemma 'Hulāgu Khan', *Encyclopædia Iranica*, vol. XII, fasc. 5, 554-557 [last updated March 2012]. Over Hülegü's positie in het Mongoolse Rijk: Timothy May, *The Mongol Empire* (Edinburgh: Edinburgh UP, 2018). Over zijn optreden als il-khan, en over de figuren van Juwayni en al-Tusi: George Lane, *Early Mongol Rule in Thirteenth-Century Iran* (Abingdon/New York: Routledge, 2003). Over heersersideologie: Michael Hope, *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the Ilkhanate of Iran* (Oxford: OUP, 2016). Over de door Hülegü geslagen munten zie Ömer Diler et al., *Ilkhans: Coinage of the Persian Mongols* (Istanboel: Turkuaz Kitapçilik, 2006). Over de betekenis van al-Tusi voor de astronomie: George Saliba, *Islamic Science and the Making of the European Renaissance* (Cambridge MA/Londen: MIT Press, 2007). Over Bar Hebraeus: Denise Aigle, *The Mongol Empire between Myth and Reality. Studies in Anthropological History* (Leiden/Boston: Brill, 2015). Over de slag bij Ayn Jalut en de vervolgoorlogen tegen de Mamlukken: Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281* (Cambridge: CUP, 1995). Over de Mamlukse contacten met en visie op de Mongolen: Josephine van den Bent, *Mongols in Mamluk Eyes. Representing Ethnic Others in the Medieval Middle East*. PhD dissertation University of Amsterdam 2019. Over de positie van de vrouw in de Mongoolse samenleving en politiek: Anne F. Broadbridge, *Women and the Making of the Mongol Empire* (Cambridge: CUP, 2018) en George Lane, *Daily Life in the Mongol Empire* (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Cie, 2006). Engelse vertalingen van de eigentijdse geschiedwerken van Juwayni en Bar Hebraeus zijn respectievelijk: *Ala al-Din Ata Malik al-Guwayni, The History of the World-Conqueror,* 2 vols., vert. door John Andrew Boyle (Manchester: Manchester UP: 1958) en *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj, the son of Aaron, the Hebrew Physician commonly known as Bar Hebraeus*, 2 vols, vert. door Ernest W. Wallis Budge (Oxford/Londen: Gorgias Press, 1932).

Noten

1 De omvang van de bevolking van middeleeuws Bagdad wordt geschat op ergens tussen de 300.000 en 1,5 miljoen inwoners. Françoise Micheau, 'Baghdad in the Abbasid Period: A Cosmopolitan and Multi-Confessional Capital', in Salma Khadar Jayyusi et al. (eds), *The City in the Islamic World*. 2 Vols. (Leiden/Boston: Brill, 2008) 219-245; aldaar 235. In 1258 was de stad duidelijk over zijn hoogtepunt heen, maar ze stroomde aan de vooravond van de Mongoolse belegering vol met vluchtelingen. Hülegü zelf beweerde in een brief uit 1262 aan Lodewijk IX dat hij na de inname 200.000 strijders (*pugnatores*) over de kling liet jagen. Tijdgenoot Bar Hebraeus hield het op 'tienduizenden mannen' en dat zou dan 'de hele bevolking' van Bagdad zijn geweest. Paul Meyvaert, 'An Unknown Letter of Hulagu, Il-Khan of Persia, to King Louis IX of France', *Viator* 11 (1980) 245-262; aldaar 256.

2 De term il-khanaat betekent 'heerschappij/staat van de il-khan'; il-khan betekent letterlijk 'ondergeschikte khan'. Het was de titel die door de grote khan Möngke was toegekend aan zijn broers Qubilay en Hülegü. May, *Mongol Empire*, 153.

3 Een goede samenvatting, met duidelijke verwijzing naar de belangrijkste bronnen, geeft Jackson, *Seventh Crusade*, 65-69.

4 Vertaling Boyle, p. 555. Cf Hope, *Power, Politics, and Tradition*, 89.

5 Voor broncitaat: Lane, *Early Mongol Rule*, 19.

6 Vertaling Boyle, p. 584.

7 Voor broncitaat: Lane, *Early Mongol Rule*, 36.

8 Voor broncitaat: Le Goff, *Saint Louis*, 598.

9 Vertaling Boyle, p. 596.

10 Voor broncitaat: Lane, *Early Mongol Rule*, 44.

11 Le Goff, *Saint Louis*, 166-167. Le Goff vat hier een passage samen uit de *Historia susceptionis coronae spineae Iesu Christi* van Wouter Cornut, aartsbisschop van Sens en een vertrouweling van Lodewijk IX.

12 Over de curieuze wederwaardigheden van de relieken van de Heilige Lodewijk zie Le Goff, *Saint Louis*, 356-362.

13 Over dezelfde fascinatie in het Westen in deze periode: Filip van Tricht, *The Horoscope of Emperor Baldwin II: Political and Sociocultural Dynamics in Latin-Byzantine Constantinople* (Leiden/Boston: Brill, 2019).

14 Lane, *Early Mongol Rule*, 217.

15 J.A. Boyle, 'The Longer Introduction to the "Zij-i-Ilkhani" of Nasir-ad-Din Tusi', *Journal of Semitic Studies* 8 (1963) 244-254; aldaar, 247. Seb Falk, *The Light Ages. A Medieval Journey of Discovery* (Dublin: Penguin Books, 2021 [orig. 2020]) 285-287. S. Frederick Star, *Lost Enlightenment. Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane* (Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2013) 458-463.

16 Vertaling Wallis Budge, p. 513.

17 Voor broncitaat: Le Goff, *Saint-Louis*, 815.

18 Le Goff, *Saint Louis*, 819.

19 Vertaling Smith, p. 297.

20 Voor broncitaat: Lane, *Early Mongol Rule*, 36.

Peter Hoppenbrouwers

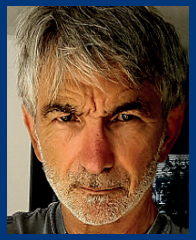

Peter (P.C.M.) Hoppenbrouwers (1954) studeerde geschiedenis en Italiaans aan de Universiteit Leiden. In 1992 promoveerde hij aan de Landbouwuniversiteit Wageningen. Van 1984 tot 1994 was hij directeur van het Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut (NAHI) te Groningen, van 1994 tot 2000 universitair (hoofd) docent middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit Leiden, van 2001 tot 2007 hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en van 2008 tot zijn emeritaat in 2020 hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Leiden. Hij publiceerde over uiteenlopende aspecten van de rurale geschiedenis van Nederland en de middeleeuwse geschiedenis van Europa. Hij is de medeauteur van het handboek *Introduction to Medieval Europe* (Routledge, 2018[3]). Zijn huidige onderzoek richt zich op de geschiedenis van Euraziatische stepperijken en van de politieke cultuur in Italiaanse stadstaten in de veertiende eeuw.

Universiteit Leiden